

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

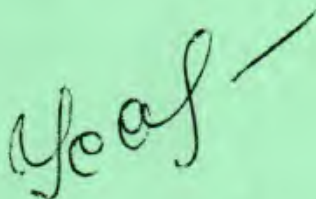
УСАЧОВА Галина Михайлівна

УДК 37.035.6 (477)

**РОЗВИТОК ОСНОВ ГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ**

**13.00.06 – теорія, методика і організація
культурно-просвітньої діяльності**

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв.
Міністерство культури і туризму України, м. Київ

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Бойко Людмила Павлівна,
Київський національний університет культури і
мистецтв, професор кафедри гуманітарних
дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Брилін Борис Андрійович,
Вінницький державний педагогічний
університет ім. М. Коцюбинського, завідувач
кафедри ансамблевого виконавства та
естрадного мистецтва;

кандидат педагогічних наук, професор
Миронюк Олена Григорівна,
Державна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, професор кафедри
режисури.

Провідна установа:

Рівненський державний гуманітарний
університет, кафедра культурології.

Захист відбудеться "12" червня 2006 року о 15.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У період становлення України як суверенної держави, відродження духовності суспільства проблема виховання підрастаючого покоління набуває особливої актуальності. Становлення принципів демократичного виховання невіддільне від ідей національного виховання як методологічної основи сучасних освітньо-виховних процесів.

У Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) наголошується на тому, що національне виховання має бути спрямоване на формування у молоді і дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів на основі традицій, звичаїв, інших соціально-значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури.

У цьому зв'язку набуває особливого значення діяльність позашкільних навчальних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери, пріоритетними для яких є ідея відродження українських виховних традицій, прилучення дітей і молоді до цінностей сучасного виховання.

Національне виховання як багатоаспектна проблема привертає увагу дослідників різних галузей знань. Особливий інтерес для нашого дослідження становлять праці філософського спрямування (А.Арнольдов, О.Братко-Кутинський, В.Дзюба, А.Кирилюк, О.Колесник, В.Нестеренко, І.Надольний, Н.Старовойтова, В.Пазенок, К.Шудря), в яких ґрунтовно аналізується феномен національного наприкінці ХХ століття, розкрито діалектичну взаємодію культурної політики і національної самосвідомості.

Значне місце в сучасній педагогіці і психології посідають проблеми формування національної самосвідомості, громадянської позиції молодого покоління (І.Бех, М.Боришевський, Т.Ващенко, П.Кононенко, І.Манюха, І.Мартинюк, П.М'ясоїд, В.Роменець, М.Стельмахович, Ю.Ступак, Б.Чижевський, П.Щербань).

Все активніше привертає увагу дослідників комплекс питань з гуманістичного і національного виховання дітей різного віку засобами культурно-дозвілєвої діяльності (О.Бездверна-Хомеріки, Б.Брилін, О.Гавеля, Л.Диненкова, Г.Загальарчук, Т.Зякун, В.Кірсанов, Н.Кутова, О.Миронюк, М.Поплавський, В.Салко, О.Сасихов).

Проте спеціальні дослідження з питань становлення основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання не здійснювались.

Теоретичний аналіз діяльності освітньо-виховної роботи позашкільного закладу як безперервного процесу, що становить цілісну систему як сукупність взаємопов'язаних методик і технологій (А.Жарков), багатоманітних змісту, форм і засобів освіти й виховання дітей у вільний час, задоволення їх духовних запитів, пізнавальних і художньо-творчих інтересів (В.Іванова, Т.Зякун), розвитку особистісного потенціалу дитини, проведення постійного діалогу зі школярами щодо високих категорій людяності та моральності (І.Зякун, В.Салко) не набув послідовного застосування для вирішення порушених питань.

Актуальними є наукові дослідження практичного виховання нової за своєю

сутністю системи національного виховання. Вона являє собою історично сформовану самим народом систему родинних цінностей, національних ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, а також навчально-виховних осередків, закладів соціально-культурної сфери та інших форм соціальної практики, спрямованих на розвиток гуманістичного світогляду у дітей і молоді, на утвердження національної свідомості.

Загальносуспільне значення розвитку основ гуманістичного світогляду у молодших школярів засобами українського національного виховання та відсутність комплексних наукових досліджень в цій галузі зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, визначили його мету, об'єкт, предмет, основні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах Державної комплексної програми Міністерства культури і мистецтв України "Концептуальні напрями діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури" (Постанова Кабінету Міністрів України №657 від 26.02.1997р.), Державної програми "Культура. Просвітництво. Дозвілля". Дана робота є складовою комплексної наукової теми кафедри прикладної культурології Київського національного університету культури і мистецтв "Інноваційні педагогічні і рекреаційні технології в галузі дозвілля" (протокол №1 від 28.08.1999р.). Тема дисертації затверджена на засіданні бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №8 від 29.10.2002р.).

Суперечність між необхідністю вирішення цієї проблеми і недостатнім її теоретичним осмисленням, як і недостатньою практичною апробацією, зумовила **мету дослідження**: теоретичне обґрунтування та практична розробка педагогічної технології розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання.

Відповідно до мети дослідження були визначені такі **завдання**:

- обґрунтувати зміст поняття "гуманістичний світогляд" у контексті педагогічних завдань;
- розкрити виховний потенціал художньо-творчої дозвілєвої діяльності;
- визначити критерії і рівні розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів;
- обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку основ гуманістичного світогляду у молодших школярів засобами українського національного виховання.

Об'єкт дослідження – процес розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання.

На різних етапах дослідження було застосовано комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих **методів**, зокрема: теоретичні для аналізу проблеми на

основі філософської, соціологічної, культурологічної, психолого-педагогічної наукової літератури, для узагальнення досвіду культурно-просвітницької діяльності позашкільних навчальних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери, для виявлення актуальних проблем наукового дослідження, його завдань і засобів; емпіричні при опитуванні (писемному й усному), бесіди, різні за типологією, інтерв'ювання, цілеспрямоване педагогічне спостереження; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); інтерпретація та узагальнення опрацьованих матеріалів для формування висновків та визначення шляхів подальшого дослідження обраної проблеми; діагностичне тестування.

Експериментальна база дослідження. Дослідною роботою були охоплені 580 школярів 1-3 класів, які відвідують заклади соціально-культурної сфери та позашкільні навчальні заклади освіти Київської, Вінницької, Донецької, Чернігівської, Черкаської, Запорізької областей, а також викладачі, керівники художньо-творчих колективів, батьки.

Формувальний експеримент здійснювався в Центрі дитячої творчості м. Єнакієво Донецької області в межах народознавчого клубу "Сяйво". Були визначені експериментальна і контрольна групи, що за особистісними характеристиками відповідали меті і завданням дослідницької роботи. В експерименті взяли участь 48 дітей молодшого шкільного віку.

Дослідження тривало протягом 1999-2003 роках і мало три етапи:

- на першому етапі (1999-2000) проаналізовано філософську, культурологічну, психологічну, педагогічну літературу з обраної теми; виявлено стан її розробленості; аналізувався досвід національного виховання молодших школярів в закладах соціально-культурної сфери і в позашкільних навчальних закладах освіти; визначались основні напрями дослідження; було сформовано робочу дослідницьку гіпотезу;

- на другому етапі (2000-2001) проводився констатувальний експеримент, опрацьовувався дослідницький матеріал для проведення формувального експерименту;

- на третьому етапі (2001-2003) теоретично обґрунтовувалися педагогічні умови розвитку основ гуманістичного світогляду у молодших школярів у процесі творчо-виховної дозвілєвої діяльності, здійснювався формувальний експеримент із застосуванням педагогічної технології розвитку основ гуманістичного світогляду учнів 1-3 класів, визначалась ефективність роботи, узагальнювались результати.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

- узагальнено вітчизняний досвід позашкільних навчальних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери з розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання;

- уточнено зміст поняття "гуманістичний світогляд" молодших школярів;

- науково обґрунтовано і розроблено технологію експериментально-виховної роботи з розвитку основ гуманістичного світогляду вихованців засобами

українського національного виховання;

– визначено критерії діагностики розвитку основ гуманістичного світогляду та рівні його сформованості у молодших школярів.

Практичне значення дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження застосовані в експериментальній роботі з розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання в Центрі дитячої творчості м. Єнакієво Донецької області (Акт впровадження №27/5 від 27.05.2003), вони можуть бути використані в роботі позашкільних навчальних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери, а також в курсах лекцій, на семінарських і практичних заняттях, при написанні курсових і дипломних робіт студентами вищих навчальних закладів.

Апробація дисертаційного дослідження. Основні положення роботи викладені в доповідях та виступах на: міжнародній науково-практичній конференції “Духовність і проблеми розвитку особистості” (Житомир, 1999); міжнародній науково-практичній конференції “Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів” (Київ, 2000); всеукраїнській науковій конференції “Театральне і хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів” (Київ, 2004); всеукраїнській науково-практичній конференції “Художня освіта і суспільство ХХІ століття: духовні, культурологічні, мистецькі виміри” (Київ, 2004); науково-практичній конференції “Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: стан, проблеми, перспективи” (Київ, 1999).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено у 6 одноосібних публікаціях автора, з них 3 – статті у наукових фахових виданнях, 1 – стаття у науковому збірнику, 2 – тези доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел [190], таблиць [16] та додатків [5]. Загальний обсяг дисертації – 180 сторінок, основний зміст викладено на 156 сторінках. Матеріал розглянуто в педагогічному аспекті з урахуванням концептуальних змін у сучасних умовах.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено предмет, мету, завдання дослідження, охарактеризовано методи та організацію дослідження, аргументовано його наукову новизну, практичне значення, наведено дані про апробацію роботи, впровадження її результатів у практику.

У першому розділі – “Теоретичні підходи до становлення і розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання у позашкільних навчальних закладах освіти і закладах соціально-культурної сфери” – проаналізовано історичні і філософсько-педагогічні концепції українського національного виховання. На основі сучасного розуміння змісту поняття “гуманістичний світогляд” показано його органічний

зв'язок із світоглядними аспектами української національної культури, етнокультури, педагогічно-виховними традиціями.

Досліджуючи феномен гуманістичного світогляду за науковою літературою (М.Борисhevський, І.Бех, Т.Вашенко, С.Максименко, П.М'ясоїд, Є.Рогов, В.Роменець та ін.), узагальнено поняття світогляду як сукупності поглядів на світ, насичених особистісним смислом, що свідчать про належність індивіда до певної культури.

Відзначено, що світогляд має компонентну структуру, яка включає різні форми духовного осягнення світу (почуття, знання, цінності, орієнтації, ідеали, переконання й уподобання – П.М'ясоїд, В.Несторенко). Показано, що рівнями становлення і розвитку світогляду є світовідчуття (І рівень), світосприймання (ІІ рівень), світорозуміння (ІІІ рівень). Наголошено на значенні світоперетворення як однієї з важливіших функцій світогляду, що реалізується насамперед у формі духовних почуттів – любов до Батьківщини, свого народу, до свободи, прогресу тощо (Л.Божович, О.Вишневський, І.Зязюн, Н.Коваль, І.Мануха, П.М'ясоїд).

Розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів розглядається в дисертації як цілеспрямований процес формування гармонійної особистості, що передбачає такі якості, як: гуманність, працелюбство, дисциплінованість, почуття відповідальності, власної гідності, любові до України.

Дослідження І.Бека, Л.Виготського, Д.Ельконіна, П.М'ясоїда, Є.Рогова, С.Рубінштейна, В.Сухомлинського доводять, що молодший шкільний вік є найважливішим у становленні й розвитку світогляду, адже у цей віковий період інтенсивно розвивається мотиваційна сфера, потреби, бажання, прагнення. Починається перехід від наочно-образного до понятійного мислення, з'являється здатність узагальнювати на основі виявлення суттєвих зв'язків і відношень. У свідомості дитини формуються перші поняття про справедливість, чесність, людяність, милосердя та ін., тобто закладаються основи для світосприймання й світорозуміння навколишнього соціального середовища. До того ж, у школі, вдома, у позашкільних закладах освіти і в закладах соціально-культурної сфери створюються сприятливі умови для звернення молодшого школяра до національних цінностей. Це має виняткове значення для морального зростання і соціалізації дитини.

Науково обґрунтовано, що процес сучасного українського виховання передбачає повернення до традиційних християнських засад для утвердження віри в добро навколо себе і в самому собі, для служіння Україні як обов'язку кожного громадянина (Г.Вашенко, І.Вишневський, М.Драгоманов, І.Огієнко, Г.Сковорода, К.Ушинський, Т.Шевченко, П.Юркевич).

В дисертації визначено, що позашкільна, спеціально організована робота з дітьми молодшого шкільного віку з розвитку основ гуманістичного світогляду ґрунтується на вільному творчому цілепокладанні (В.Швирьов, І.Касавін, М.Злобін), на створенні можливостей для вільного розвитку особистості у практичній діяльності, її здатності до "самозміни", вияву світу людської суб'єктивності (В. Швирьов), для формування її потреб у процесі входження у світ людей і світ природи (І. Бех, І. Зязюн, О. Савченко, Ю. Мальований).

Аналіз теорії і методики культурно-просвітницької діяльності, вивчення і узагальнення позитивного досвіду роботи позашкільних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери Донецької, Запорізької, Вінницької, Чернігівської, Київської областей дозволив визначити пріоритетні завдання з розвитку основ гуманістичного світогляду у молодшому шкільному віці, зокрема такі:

- прилучення дітей до народних традицій і звичаїв як носіїв національної ментальності;
 - популяризація народної творчості (музично-пісенної, танцювальної, фольклору) в культурно-просвітницьких заходах (українських вечорницях, конкурсах, художніх виставках, концертах та ін.);
 - організація сімейного спілкування як особливого національного виховного простору, характерного для культури України;
 - створення ігрових ситуацій із залученням дитячого ігрового фольклору;
 - організація дитячих свят, художньо-літературних вечорів, вікторин, театралізація казок для засвоєння зразків українського національного мистецтва.
- Зроблено висновок, що підвищення ефективності розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного мистецтва можливе за умови комплексної реалізації визначених програм культурно-просвітницької діяльності.

У другому розділі – “Педагогічні умови становлення й розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання у позашкільних навчальних закладах освіти і закладах соціально-культурної сфери” - обґрунтовано педагогічні умови ефективного розвитку гуманістичного світогляду молодших школярів, розкрито методику дослідно-експериментальної роботи, проаналізовано результати її апробації.

Дослідження здійснено на загальних принципах і підходах, характерних для сучасних процесів гуманізації педагогічної практики. Як до найважливіших віднесено принципи культурно- та природовідповідності, особистісно-орієнтований підхід, принцип науково-педагогічної доцільності, поступового ускладнення виховних програм, врахування природних нахилів і здібностей дитини тощо.

У дослідженні використовувалась технологія залучення молодших школярів до різних форм дозвілєвої діяльності, що ґрунтувалась на активних методах виховання із застосуванням історично усталених засобів українського національного виховання. Згідно з цією технологією, дитина молодшого шкільного віку розглядалася як суб'єкт активної художньо-творчої, пізнавальної, освітньо-виховної дозвілєвої діяльності у процесі виконання відповідних пізнавальних, художньо-творчих, освітньо-виховних завдань спільно з педагогом чи вихователем.

Для одержання об'єктивної інформації про роботу позашкільних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери з розвитку основ гуманістичного

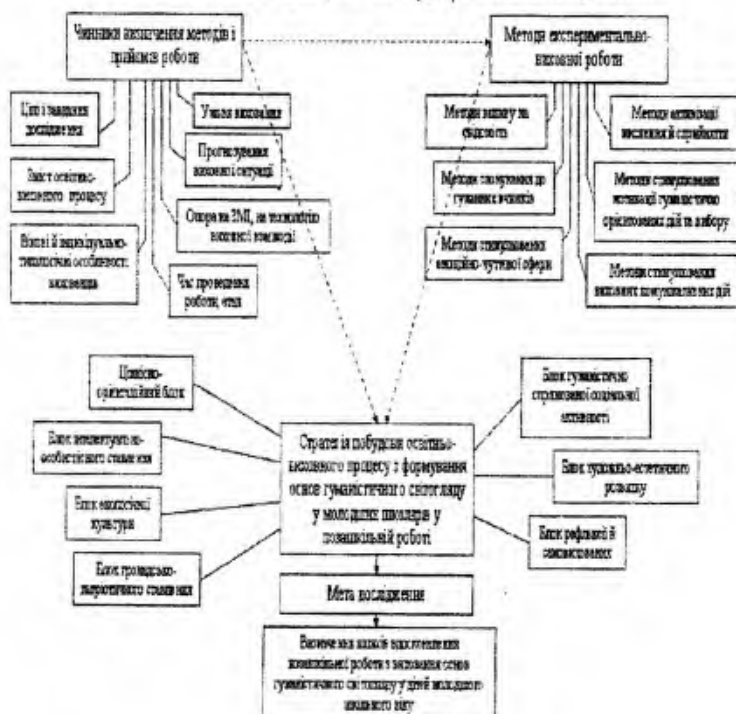
світогляду молодших школярів дисертант, крім опрацювання відповідних документів, дослідив діяльність відповідних закладів м. Донецька та Донецької, Київської, Чернігівської та Запорізької областей. Було з'ясовано, що в діяльності більшості з цих закладів відсутні плановість і системність, не вироблено цілісної концепції освітньої і виховної роботи з розвитку основ гуманістичного світогляду у дітей.

Створення загальної педагогічної моделі розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання дозволило систематизувати критерії та показники ефективності експериментальної роботи. В дисертаційному дослідженні визначено такі критерії: показники зрушень за ціннісно-орієнтаційним компонентом, інтелектуально-особистісним розвитком, екологічною культурою, громадянсько-патріотичним становленням, гуманістично спрямованою соціальною активністю, художньо-естетичним розвитком, рефлексією й самовихованням.

Вирішення стратегії експериментальної роботи відтворено в таблиці 1.

Таблица 1.

Загальна схема стратегії експериментальної роботи

Проведення тематичних бесід, опитування і тестування дозволило на етапі констатувального експерименту визначити загальні рівні розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів:

- високий – 7% (характеризується гуманними мотивами вчинкової поведінки, прагненням до співчуття й співпереживання, бажанням зрозуміти іншого);
- середній – 38% (власне позитивне ставлення до гуманістичних цінностей життєдіяльності, спрямованість гуманних проявів до особливо близьких людей);
- низький – 55% (характеризується відсутністю схильності до добродійної діяльності, випадковістю гуманних вчинків).

За спеціальною програмою здійснене опитування, в якому взяли участь 370 педагогів-вихователів позашкільних закладів освіти, керівників дитячих аматорських колективів, організаторів дозвілля школярів. Анкетування мало на меті визначити оцінку стану національного виховання, вивчити пропозиції для вдосконалення цієї роботи. 57 (15,4%) респондентів визнали стан національного виховання задовільним; задовільним, з деякими зауваженнями – 79 осіб (21,3%); незадовільним – 234 (63,2%). Переважна більшість опитаних вказала на необхідність суттєво збільшити обсяг національно-виховної роботи з молодшими школярами (56 %), спрямувати діяльність позашкільних закладів освіти на розвиток дитячих фольклорних колективів (21%), залучати дітей до проведення народних календарних свят (23%).

Дані констатувального експерименту дали підстави для висновку, що, поряд з позитивними показниками, робота має суттєві організаційні, освітні та виховні недоліки, а саме:

- не простежується взаємодії й активної участі в роботі позашкільних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери, загальноосвітніх шкіл, що мають значні педагогічні можливості для застосування прогресивних систем виховання, впровадження інноваційних методик в освітньо-виховний процес;
- не звертається належна увага на створення системного процесу для розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів;
- недостатнім є забезпечення позашкільних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери новою науково-методичною літературою.

Результати констатувального експерименту підтвердили доцільність розробки методики розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання, а також дозволили визначити педагогічні умови результативності цієї роботи в умовах позашкільних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери. Серед них переважають такі: цільова зорієнтованість культурно-просвітницької діяльності на розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання; врахування розвиваючого впливу народних звичаїв, традицій і обрядів, прилучення до них дітей у процесі дозвілєвої діяльності; інтеграція розвиваючих, розважальних та рекреаційних завдань та художньо-

творчої діяльності дітей; системне проектування виховної роботи з поетапною діагностикою її результативності; спостереження за індивідуально-особистісним розвитком кожного учасника експерименту з фіксацією певних зрушень у його поведінці; створення педагогічно керованих виховних ситуацій для вироблення гуманної вчинкової поведінки; впровадження в культурно-дозвіллеву діяльність різних форм художньо-творчої роботи та добровільність вибору молодшими школярами її видів.

Динаміку процесуального розгортання запропонованої дисертантом методики представлено за етапами, що забезпечували послідовність розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів у народознавчому клубі “Сяйво” Центру дитячої творчості м. Єнакієво Донецької області.

Перший етап – організаційно-підготовчий, спрямований на всебічне вивчення учасників експерименту, визначення оптимального режиму роботи.

Другий етап – пошуково-підготовчий, змістом якого є добір матеріалів для сценаріїв видовишних форм культурно-дозвіллевої діяльності, комплексних ігор, цікавих форм мистецьких занять тощо.

Третій етап – експериментальний, головним завданням якого було максимальне залучення дітей до творчості в галузі мистецької діяльності.

Четвертий етап – аналітично-підсумковий, коли вся робота спрямовувалась на обговорення результатів експерименту, гуманістичної цінності набутих знань і творчих здобутків.

Під час формувального експерименту підтверджено ефективність розробленої автором методики розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання.

В умовах діяльності народознавчого клубу “Сяйво” (Центр дитячої творчості м. Єнакієво Донецької області) функціонували різні секції: краєзнавства й охорони природи; народно-пісенної творчості; історико-патріотична; прикладних видів народної творчості; “Україна в давніх традиціях і обрядах”; “Мова – світ української душі”; “Світло вірувань українського народу”; “Українська душа в дитячих іграх і забавах”; “Етикет і поведінка”.

Програмою дослідження передбачалося поступово знайомити дітей експериментальної групи з різними галузями української народної культури, з народними традиціями, обрядами, звичаями, із зразками пісенного, музичного фольклору, культурою поведінки, а також залучати школярів до самостійного пошуку, зокрема до збирання зразків народної мудрості, до вивчення народних пісень, обрядових дій, казок, переказів, ремесел, приказок, прислів'їв.

У процесі експериментальної роботи широко застосовувалися різні форми культурно-дозвіллевої роботи: вечори, свята пісні, вікторини, круглі столи, родинні свята, зустрічі з митцями і народними майстрами, екскурсії, художньо-літературні композиції, різноманітні конкурси (української красуні, народного одягу, вишиванки, ярмарки тощо). Широко застосовувалась така форма, як бесіда: бесіда-концерт, бесіда-гра, бесіда-вікторина, бесіда-лекція.

У підготовці до цих заходів було використана значна кількість

літературних, музейних, фольклорних матеріалів, документів із сімейних архівів, аудіо- та відеозаписів.

При підготовці різних заходів, у пошуково-підготовчій та виконавській роботі увага учасників експерименту зверталась на гуманістичні світоглядні цінності, закодовані в народних піснях, приказках, прислів'ях, казках, у зразках художньої народної творчості.

Зміст бесід, круглих столів, вечорів-зустрічей визначався такими темами: "Народна мудрість про обов'язок і совість", "Честь і гідність людини у народній мудрості", "Духовна культура в українському фольклорі", "Вечориці", "Хатні обереги", "В чому краса людини", "Славний син українського народу" (тематичний вечір, присвячений Богдану Хмельницькому), "Готуємось до Великодня" тощо.

Виховання гуманного ставлення до навколишнього світу здійснювалось шляхом залучення дітей до природоохоронної дозвілєвої діяльності, наприклад, до відшукування й зберігання, впорядкування пташиних гнізд тощо.

Аналіз результатів дослідження виявив позитивні зрушення в розвитку основ гуманістичного світогляду (ОГС) молодших школярів. Для фіксації таких зрушень використовувались картки спостереження, щоденники монографічного спостереження, підсумкові картки динаміки показників певного компоненту ОГС.

Статистичний аналіз даних експерименту засвідчив, що показники зрушень за ціннісно-орієнтаційним компонентом у молодших школярів експериментальних і контрольних груп істотно відрізняються. При цьому було застосовано орієнтаційну анкету Б. Басса. Кількісно це підтверджується даними таблиці 2.

Таблиця 2.

**Остаточні показники зрушень за ціннісно-орієнтаційним компонентом
(у балах)**

Групи	I зріз (на початку)			II зріз		
	Е	З	Г	Е	З	Г
Е.Г.	100	280	120	60	100	340
К.Г.	20	270	120	100	280	120

Дані підтверджують більш значне зростання середнього оціночного бала в експериментальній групі порівняно з контрольною. В експериментальній групі за позицією "гуманістична особистісна позиція" (Г) показник зріс від 120, на початку експерименту, до 340 балів наприкінці. Дещо зменшилась кількість дітей за позицією "егоїстичне ставлення до світу" (Е) – від 100 на початку експерименту до 60 наприкінці. За позицією "залежних" (З) простежено зрушення від 280 на початку до 100 наприкінці експерименту.

У контрольній групі не відбулося істотних змін.

Спостереження за динамікою другого компоненту – інтелектуально-особистісного розвитку – передбачало згрупувати всі показники цього компоненту

за такими позиціями: інтелектуальна активність, інтерес до нової інформації, морально-етична вихованість, емпатії, відвертість, здатність до вольових зусиль. На цьому етапі роботи розроблено критерії інтелектуально-особистісного розвитку відповідно до 3-х рівнів: високий, середній, низький. Було використано цілий ряд поведінкових та опитувальних тестів, кожен з яких спрямований на виявлення рівня розвитку певної якості.

Зокрема, для діагностики інтелекту молодших школярів застосовувався тест Гудинара-Харріса; позиція "інтерес до повної інформації" вивчалася за спеціально розробленою "Карткою інтересів", де оцінювались відповіді на поставлені запитання; "морально-етична вихованість" як якісне утворення простежувалась за методикою спостереження за поведінкою дітей у штучно створених ситуаціях; "емпатія" визначалась за методикою ситуативного тестування; позиція "відвертість, совісність" – за методикою "Три бажання"; здатність до вольових зусиль – за тестом Р.С. Немова.

Відповідно до методики обрахування, дані одержані на рівні двох зрізів. Після здійснення дослідно-експериментальної роботи кількість дітей з високим рівнем розвитку інтелектуальної активності в ЕГ зросла з 12% до 38% внаслідок змін на низькому рівні (з 34% до 10% наприкінці експерименту). Позитивна динаміка зрушень зафіксована за всіма іншими позиціями інтелектуально-особистісного розвитку дітей. Зокрема, значно зріс відсоток дітей з виявленням морально-етичної вихованості (з 10% на початку експерименту до 28% наприкінці – високий рівень, відповідно зменшився низький рівень – з 32% до 16%).

Кількісний аналіз динаміки розвитку екологічної культури (третього компоненту ОГС) відбувався на рівні трьох зрізів. Під впливом експериментальної програми значно зросла кількість дітей експериментальної групи з високим рівнем екологічної культури. Так, від початку експерименту до проведення II зрізу цей показник змінився з 5% до 18%, але значне зрушення відбулося пізніше, від II до III зрізу: з 18% до 46%. Також значно зросла кількість молодших школярів з середнім рівнем розвитку екологічної культури.

Спостереження виявило і якісні зміни в учасників експерименту - у їх висловлюваннях, думках з питань охорони природи. Значно зросла обізнаність дітей у цій галузі. Розширенню своєрідної "екологічної" ерудиції сприяли й різні ситуативно-ділові ігри, такі як "посади дерево", "знайди квітку" тощо.

Вимірювання четвертого компонента – патріотично-громадського становлення – відбувалося за спеціально розробленою анкетною "Моя Вітчизна". Відповіді на запитання анкети свідчать про позитивні результати, одержані в експериментальній групі. Значно зросла кількість дітей з високим рівнем патріотично-громадського становлення. Від початку експерименту до проведення третього зрізу показник змінився з 6% до 26%, відповідно до цього низький рівень зменшився з 32% до 22%. Зрушення відбулись і на середньому рівні – з 62% на початку експерименту до 52% наприкінці внаслідок переходу дітей на високий рівень.

Результати діагностичних зрізів розвитку п'ятого компоненту – гуманістично-

спрямованої соціальної активності були одержані за тестом оцінки комунікативних та організаторських здібностей (Є.І.Рогов), дещо зміненим та пристосованим до завдань дослідження. Дані за цим показником відбито у наступній таблиці.

Таблиця 3.

**Кількісні показники діагностики компоненту гуманістично
спрямованої соціальної активності**

Зрізи		Рівень		
		Низький	Середній	Високий
I зріз	Е.Г.	0,52	0,28	0,20
	К.Г.	0,50	0,26	0,22
II зріз	Е.Г.	0,48	0,28	0,26
	К.Г.	0,50	0,24	0,26
III зріз	Е.Г.	0,22	0,42	0,36
	К.Г.	0,45	0,27	0,28

Результати свідчать, що відбулася певна позитивна динаміка в експериментальній групі. Кількість відповідей, що відносяться до низького рівня сформованості соціальної активності в експериментальній групі значно знизилась, особливо від другого до третього зрізу (0,52 – 0,48 – 0,22); у контрольній групі змін майже не відбувалося (0,50 – 0,50 – 0,45).

На середньому рівні простежується така динаміка: в експериментальній групі були одержані дані – 0,28 – 0,28 – 0,42; у контрольній групі відповідно – 0,26 – 0,24 – 0,27.

На високому рівні сформованості гуманістично спрямованої соціальної активності одержані такі кількісні показники: в експериментальній групі зафіксовані результати – 0,20 – 0,26 – 0,36; у контрольній групі – 0,22 – 0,26 – 0,28.

Спостереження виявило, що у процесі реалізації експериментальної програми поступово у вихованців сформувались риси соціально активної людини з високим рівнем гуманістичного ставлення до світу – здатність допомагати друзям, батькам, виявляти ініціативу у спілкуванні.

Для розвитку комунікативних і організаторських вмінь ефективним виявилось впровадження певних ситуативно-ігрових вправ, розроблених з використанням спеціальних тренінгів спілкування. Прикладом таких ігор можуть бути ситуативні ігри: “Знайомство”, “Метафора”, “Символіка”, “Як я ставлюсь до свого друга (подруги)”, “Дзеркало”, “Ми співаємо”, “Розсміши партнера”, “Прохання”, “Розслідування”, “Спілкуємось без слів”, “Влаштуємо свято” та інші. Їх було розроблено на основі рекомендацій сучасної психології та з урахуванням психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Шостий компонент – художньо-естетичного розвитку - вимірювався за допомогою впровадження серії діагностичних завдань, що мали на меті виявити здатність кожного вихованця до участі у художньо-творчій роботі на кожному етапі експериментальної роботи. Дітям пропонувалось заспівати пісні, скласти

сценарій того чи іншого свята, вечора, затанцювати українські народні танці й танці інших народів (на вибір). Компетентними арбітрами були керівники художньо-творчих студій, викладачі, батьки.

Кількісний аналіз виявив певне зростання рівня художньо-творчого розвитку в експериментальній групі (з 42,6% на початку дослідження до 66,8% наприкінці експерименту; відповідно відбулись серйозні зрушення на низькому рівні – з 24,8% до 5%).

Якісний аналіз за компонентом художньо-творчого розвитку підтвердив, що сталися суттєві зміни серед учасників експериментальної групи: діти виявили значно більшу обізнаність з піснями, танцями, зразками народної творчості. Всі учасники експериментальної групи змогли заспівати багато народних пісень різних жанрів. Вони з глибоким розумінням і почуттям аналізували зміст кожної пісні, змогли дати правильні відповіді на запитання.

Сьомий компонент – рефлексії й самовиховання – вимірювався за методикою виявлення самооцінки, ставлення до себе – критичності, вимогливості, здатності співчувати іншим, ставити перед собою певну виховну мету (І.Я.Кисельов). Результати кількісного аналізу засвідчили позитивні зрушення (з 13%, на початку експерименту, до 29% наприкінці – високий рівень; відповідно відбулись зміни на середньому рівні – з 47% до 32% і на низькому – з 40% до 28%).

Позитивні зрушення у діагностиці компонента рефлексії й самовиховання підтвердились і якісним аналізом. В учасників експериментальної групи зафіксовані значні зрушення у поведінці під час проведення експерименту. Діти намагались більше контролювати себе, усвідомлювати свої почуття та риси характеру й поведінки; стали більше замислюватись над тим, як слід будувати свої стосунки з іншими людьми, своє ставлення до світу.

Результати спостережень в основному відповідали даним кількісного обчислення серії експериментів. Так, нижчому рівню притаманна була завишена самооцінка. Ці діти були надто впевнені у собі, досить грубі, недостатньо самокритичні, до того ж, їх самооцінка надто залежала від думки батьків чи вчителів.

Середньому рівню відповідала занижена самооцінка чи недостатньо визначена. Ці діти були, як правило, нерішучими, іноді конфліктними, вразливими, але вони більше піддавались виховному впливу, скоріше приходили до адекватного самооцінювання.

Вищому рівню відповідала адекватна самооцінка, що забезпечувала свідоме ставлення до себе й до своєї ролі у навколишньому світі, вміння бачити у перспективі свій подальший розвиток.

На кожному етапі дослідження додатково застосовувались як “еталони” незалежні характеристики компетентних суддів-педагогів, керівників художньо-творчих колективів, батьків.

Результати виявили позитивні зміни у кількісних та якісних характеристиках за всіма компонентами основ гуманістичного світогляду молодших школярів. Експериментальна програма виховання молодших школярів виявилась досить

ефективною: під її впливом діти експериментальної групи поступово починали замислюватись над вадами своєї поведінки, над своїм ставленням до друзів, до знань, до власного дозвілля. Змінювалось ставлення до себе, виникало бажання бути ввічливим, розумним, з'явилась потреба співчувати іншим. Дуже корисним при цьому виявились тренінги і вправи, спрямовані на активізацію самовиховання.

Результати проведеного дослідження на основі запропонованої авторської методики розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів дозволяють стверджувати, що завдання дисертаційного дослідження розв'язано, а мети – досягнено.

За матеріалами дослідження здійснено **висновки**.

1. Теоретичний аналіз проблеми дозволив визначити розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів як важливу складову національного виховання дітей. Доведено необхідність міждисциплінарного вивчення цієї проблеми національною культурологією, психологією, педагогікою, зокрема уточнення основних дефініцій, теорії і практики культурно-просвітньої діяльності.

2. Уточнення категоріального апарату дослідження дозволило розглядати основи гуманістичного світогляду як комплексне якісне утворення, що трансформується і відбивається у ставленні до світу, людей, природи й соціальних вимог. Отже, розвиток основ гуманістичного світогляду розуміють в дисертації як цілеспрямований процес формування гармонійної особистості, що включає становлення таких якостей, як гуманність, милосердя, чесність, справедливість, толерантність у відносинах, почуття відповідальності, власної гідності, любові до України.

3. Доведено, що вихідним при виробленні методики розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів є звернення до культурно-історичних традицій українського народу, врахування їх діалектичної єдності із загальнолюдською культурою, врахування досвіду народної педагогіки, її морально-етичних цінностей, трансформованих у зміст, методи і форми виховного впливу на дітей.

4. Аналіз теорії і методики культурно-просвітньої роботи дозволив визначити, що зростання ефективності процесу розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання можливе за умови комплексної реалізації таких заходів: залучення дітей до підготовки і проведення історико-патріотичних заходів, до участі у обрядах, театралізованих святах, музичних фестивалях та ігрових програмах, до пошукової і природоохоронної діяльності, організації сімейного дозвілля на засадах народної педагогіки.

5. Аналіз системи культурно-просвітньої діяльності у позашкільних навчальних закладах освіти і закладах соціально-культурної сфери дозволив виявити, що виховний потенціал народознавства, духовних, святково-обрядових і фольклорно-ігрових традицій повністю не реалізується, що вимагає нових методик розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання.

6. Розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання можливий при комплексній реалізації педагогічних умов, викладених в дисертації. В цьому процесі інтегруються такі компоненти основ гуманістичного світогляду, як ціннісно-орієнтаційний, інтелектуально-особистісного розвитку, громадянсько-патріотичного ставлення, гуманістично спрямованої активності, екологічної культури, художньо-естетичного розвитку, рефлексії й самовиховання.

7. Експериментальна апробація розробленої дисертантом методики формування основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання довела її ефективність і можливість застосування в культурно-просвітній діяльності позашкільних навчальних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери.

8. Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого вивчення потребують питання вдосконалення фахової підготовки викладачів, організаторів позашкільної роботи, вихователів (поглиблене розкриття психології дітей різного віку, кращих зразків педагогічної майстерності, пошук інноваційних форм роботи з національного виховання школярів), взаємодія загальноосвітніх, позашкільних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери у вирішенні актуальних проблем формування гуманної особистості української держави.

Основний зміст дисертації відображено у 6 одноосібних публікаціях:

1. Усачова Г.М. Психолого-педагогічні передумови формування основ гуманістичного світогляду у молодших школярів /Вісник КНУКІМ: Збірник наук. праць. – Вип. 10. – К.: КНУКІМ, 2004. – С. 114-123.

2. Усачова Г.М. Теоретичні основи становлення і розвитку основ гуманістичного світогляду у молодших школярів засобами українського виховання у позашкільних закладах освіти і виховання //Рідна школа. – 2004. – №9. – С. 21-24.

3. Усачова Г.М. Культурно-дозвіллева діяльність як фактор розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів // Рідна школа. -- 2005. – №6. – С. 14-15.

4. Усачова Г.М. Діяльність позашкільних закладів освіти з розвитку основ національного світогляду молодших школярів /Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ДАКККІМ, 2001. – С.274-277.

5. Усачова Г.М. Національні традиції українського виховання: минуле й сучасність /Духовність і художньо-естетична культура. - К.: Науково-дослідний інститут "Проблеми людини", 2000. – Т. 17. – С. 135-142.

6. Усачова Г.М. Народна педагогіка як основа українського національного виховання /Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: Тези доповідей науково-практичної конференції. – К.:ДАКККІМ; М, 2000. – С. 84-87.

АНОТАЦІЯ

Усачова Г.М. Развитие основ гуманистического світогляду младших школьников средствами украинского национального воспитания. – Рукопис.

Диссертация на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності, Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2006.

В дисертації розглядається проблема педагогічного впливу позашкільних навчальних закладів освіти і закладів соціально-культурної сфери на розвиток основ гуманістичного світогляду у дітей молодшого шкільного віку.

Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, розкрито сутність понять “національне виховання”, “гуманістичний світогляд” у контексті педагогічних завдань.

Подано ретроспективний аналіз розвитку українського національного виховання, визначено його пріоритети, мету і завдання в сучасній Україні.

Обґрунтовано соціально-педагогічні умови для проведення експериментального дослідження, вироблено методику експериментальної роботи, представлено результати констатувального і формувального дослідження.

Розроблено й реалізовано у практичній діяльності методику розвитку основ гуманістичного світогляду младших школьников средствами украинского национального воспитания у авторській моделі народознавчого клубу “Сяйво” Центру дитячої творчості м. Єнакієво Донецької області.

Доведено важливість одержаних результатів для подальшого розвитку педагогічної науки, теорії і практики культурно-просвітницької діяльності.

Ключові слова: національне виховання, гуманістичний світогляд, діти молодшого шкільного віку, художньо-творча дозвілєва діяльність.

АННОТАЦИЯ

Усачева Г.М. Развитие основ гуманистического мировоззрения младших школьников средствами украинского национального воспитания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория, методика и организация культурно-просветительной деятельности. Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2006.

В диссертации рассматривается проблема педагогического влияния внешкольных учебных учреждений образования и социально-культурной сферы на развитие основ гуманистического мировоззрения у детей младшего школьного возраста.

Раскрыты теоретические аспекты исследуемой проблемы, а также сущность понятий “национальное воспитание”, “гуманистическое мировоззрение” в

контексте педагогических задач. Представлен ретроспективный анализ развития украинского национального воспитания, определены его приоритеты, цель и задачи в современной Украине.

Изучены социально-педагогические условия для проведения экспериментального исследования, определена методика экспериментальной работы, представлены результаты констатирующего и формирующего исследования. Разработана и реализована в практической деятельности методика развития основ гуманистического мировоззрения младших школьников средствами украинского национального воспитания в авторской модели народоведческого клуба "Сяйво" Центра детского творчества школьников г. Енакиево Донецкой области.

Определена результативность таких факторов развития основ гуманистического мировоззрения младших школьников:

- участие в культурно-досуговой деятельности разных видов, в частности, художественно-творческой;
- создание педагогически управляемых ситуаций на выработку гуманных поступков;
- проектирование системного характера воспитательной работы с поэтапной диагностикой ее результативности;
- наблюдение за индивидуально-личностным развитием каждого участника эксперимента с фиксацией определенных изменений в его поведении;
- использование развивающе-воспитательного воздействия народных обычаев, традиций и обрядов, приобщение к ним детей в досуговой деятельности;
- интеграция развивающих, развлекательных и рекреационных задач художественно-творческой деятельности детей.

Эффективность предложенной модели развития основ гуманистического мировоззрения младших школьников подтвердилось положительными результатами всех показателей уровней сформированности таких блоков ОГМ (основ гуманистического мировоззрения) как: ценностно-ориентационного, интеллектуально-личностного развития, экологической культуры, патриотически-гражданского становления, гуманистически-направленной социальной активности, художественно-эстетического развития и самовоспитания. Количественные показатели и качественные параметры определили динамику изменений в ценностных ориентациях, интеллектуальной активности, нравственно-эстетической воспитанности младших школьников.

Доказана важность полученных данных для дальнейшего развития науки, теории и практики культурно-просветительной деятельности.

Результаты исследования:

Развитие гуманистического мировоззрения является одной из важнейших составных национального воспитания личности. В современных научно-теоретических исследованиях процесс развития гуманистического мировоззрения рассматривается как комплексное воздействие различных факторов социально-

культурной жизнедеятельности, разных видов искусства, народного творчества, историко-патриотического наследия на сознание и чувства ребенка. Методика развития основ гуманистического мировоззрения младших школьников основывается на вариативности форм и методов учебно-воспитательной работы, обогащение ее достижениями украинской национальной культуры.

Младший школьный возраст является наиболее благоприятным периодом для развития основ гуманистического мировоззрения, закладывающихся в дошкольном возрасте. Важным условием для проведения этой работы внешкольными учреждениями социально-культурной сферы является процесс культурно-творческой деятельности, поисковые работы, организация семейного общения как важных средств социализации ребенка и диагностики сдвигов в развитии основ гуманистического мировоззрения младших школьников.

Автором исследования разработана и внедрена практически перспективная модель работы народоведческого клуба, задачей которого было формирование гармонической личности с развитым гуманистическим мировоззрением методами культурно-просветительной работы.

В диссертационном исследовании доказана важность результатов данной работы для развития теории и практики национального воспитания детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: национальное воспитание, гуманистическое мировоззрение, младшие школьники, художественно-творческая досуговая деятельность.

ANNOTATION

Usachova G.M. The development of the base of the youngest pupils' humanist outlook by means of Ukrainian National education.

Scientific candidate dissertation on specialty 13.00.06 – Theory, methods and organization of cultural and educational activity – Kyiv National University of Culture and Art, Kyiv, 2006.

The problem of educational influence of adult educational establishments and establishments of social and cultural sphere on development of the base of humanist outlook of the youngest age children are examined in the dissertation.

The theoretical analysis of scientific literature over examined problems is carried out, the point of definitions, national education, humanist outlook in context of educational tasks are discovered.

The retrospective analysis of development of Ukrainian national education, purpose and tasks in modern Ukraine are presented.

Social and pedagogical conditions for taking the experimental investigation are examined, the methods of experimental work are determined, the results of ascertain and formed research are presented.

The methods of development of the base of humanist outlook of the youngest pupils by means of Ukrainian national education in author's model of national club

"Syaivo" of the center of children's creative work in Enakievo city in Donetsk region are developed and realized in practical activity. The importance of developed work for further development of educational science, of theory and practice of cultural educational activity is proved.

The keywords: national education, humanist outlook, the youngest pupils, art – creative and leisure time activity.